

УДК 37.091.212:316.647.5

DOI: 10.24144/2218-5348.2018.2(18).60-67

Копинець Ю.Ю.,
старший викладач кафедри
міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(м.Ужгород, Україна)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ

Стаття розкриває проблему формування толерантності у студентської молоді. Показано суперечливість тлумачення цього поняття, а також неоднозначність ставлення до нього в сучасному суспільстві. Автор пояснює, які наслідки може спричинити нетерпимість до соціокультурних відмінностей людей, розглядає способи формування толерантності у студентської молоді.

Ключові слова: толерантність; толерантне суспільство; студентська молодь; чинники формування толерантності; толерантність як риса особистості.

The article reveals the problem of tolerance formation in student youth. The author shows the contradictory interpretation of this concept, as well as the ambiguity of the attitude towards it in modern society. At the same time, the author explains the consequences that can lead to intolerance to sociocultural differences between people, shows the peculiarities of adolescence in the development of social attitudes and behavior, and examines ways of forming tolerance in student youth in higher education.

Keywords: tolerance; tolerant society; students; factors of formation of tolerance; tolerance as a personality characteristic.

Якщо говорити про духовне та державне відродження України, то можемо констатувати, що воно повною мірою залежить від стратегії національної системи освіти й виховання майбутніх поколінь українців, які усвідомлюють свою національну і політичну ідентичність та причетність до світового співтовариства. І, як відомо, жодне суспільство не є й не може бути однорідним, тому що кожне суспільство складається з людей, різних не тільки з погляду їхнього етнічного походження, віросповідання, політичних поглядів, але і з погляду віку, статі, інтересів, виховання, матеріального становища тощо.

Якість будь-якого суспільства залежить від здатності людей співіснувати одне з одним, від того, чи сприймають вони одне одного, чи поважають і підтримують, чи навчаються одне від одного, чи об'єднують свої зусилля в ім'я загального добра, для постійного поліпшення свого матеріального й духовного життя. Разом з тим розмаїтість і відмінності можуть спровокувати суперечки – реалії, властиві демократії та плюралізму. Застосування сили для розв'язання протиріч недопустиме. Інакше ситуація погіршиться, а масштаби конфлікту збільшаться, що може призвести до військових конфліктів з людськими й матеріальними втратами.

Саме в такій ситуації одну з головних ролей у людських стосунках має і мусить відігравати толерантність. Як термін слово «толерантність» з'явилося в нашій лексиці не дуже давно. Але цього не можна сказати про його зміст. У словниковому запасі наших дідів і прадідів були слова «терпимість» та «миролюбність» (які виражали здатність не проявляти негативних реакцій), обумовлені історичними реаліями.

Із різною мірою охоплення та глибини до теми толерантності зверталися відомі дослідники Платон, Арістотель, Дж. Локк, Вольтер, Д. Дідро, М. Монтень та Е. Роттердамський. Саме Арістотель у своєму творі «Нікомахова етика» описував такий душевний стан людини, який дає їй змогу «однаково поводитися з незнайомими та знайомими, близькими та сторонніми» [2, с. 138]. Певною мірою потреба міжетнічної толерантності присутня в ідеї «загального миру» І. Канта. У праці «Метафізика моралі» філософ говорить про права людини як гарантії терпимості [5].

Певний внесок у розробку проблеми толерантності зробила й філософія XIX-XX ст. (М. Бердяєв, С. Булгаков, В. Соловйов, П. Флоренський, С. Франк). Ці ідеї зазнали свого розвитку в таких філософських напрямках, як конструктивізм і постмодернізм. Ряд аспектів досліджуваної проблеми розглядалися в українській філософсько-педагогічній думці Г. Сковородою, М. Пироговим, К. Ушинським, І. Барвінським, І. Верхритським, Д. Лепким, Ю. Яворським; у російській – Д. Писарєвим, Л. Толстим. Так, наприклад, відомий український філософ Григорій Савич Сковорода пов'язує міжетнічну толерантність із принципами індивідуальної етики людини й тому міжетнічна толерантність постає як невід'ємна складова цілісної особистості [8, с. 50].

У сучасному суспільстві толерантність має особливе значення, адже вона виступає і як ціннісна установка, і як норма соціальної дії, і як політична необхідність. Толерантність проявляється в різних сферах життя суспільства (моральній, правовій, політичній, релігійній, економічній і т.д.), виступаючи необхідною умовою взаємодії етносів і культур.

Отже, вибір теми викликаний потребою цілісного розуміння і осмислення толерантності в сучасному суспільстві. Поняття «толерантність»

містить у собі ідеї різноманіття, рівності, відмови від домінування і насильства одного суб'єкта над іншим, стосується це окремих людей, груп людей або цілих народів і держав. Толерантність у такому її розумінні повинна стати важливим компонентом життєвої позиції зрілої особистості, яка має свої цінності й інтереси і готової, якщо буде потрібно, їх захищати, але одночасно з повагою ставиться до позицій і цінностей інших людей. У Декларації принципів толерантності, підписаній 16 листопада 1995 року в Парижі 185 державами - членами ЮНЕСКО, включаючи і Україну, дається характеристика поняття толерантності [4].

Дослідження проблеми толерантності вказує на те, що вона не може розглядатися винятково як модне гасло або як данина політичній моді. А вже на порядку денному ми сьогодні маємо такі питання:

- як вирішити проблему міжетнічних конфліктів?
- як навчитися сприймати соціальні, фізіологічні та інші відмінності людей і шанобливо до них ставитися?
- яка повинна бути стратегія толерантності сьогодні?
- чи є межі толерантності?
- де закінчується толерантність і починаються байдужість, потурання, конформізм?

У сучасній теорії і практиці толерантності немає однозначних відповідей на поставлені запитання. До кінця не розроблено теорію толерантності, яка відповідала б особливостям сучасного мультикультурного плюралістичного суспільства та процесів глобалізації і забезпечувала б необхідний політичний і моральний консенсус у суспільстві. Толерантність залишається однією з найбільш суперечливих цінностей сучасного суспільства. Однак ця суперечливість не знижує її значення, а швидше відображає складність того світу, в якому приречена жити сучасна людина.

У згаданій Декларації принципів толерантності підкреслюється, що одним з найбільш ефективних шляхів досягнення згоди у світі є формування толерантної особистості. У статті 1.1 толерантність трактується як «повага, прийняття і розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті, переконань. Толерантність – це гармонія в різноманітті ». У статті 1.2 зазначено, що «толерантність - це не поступка, поблажливність чи потурання. Толерантність - це, перш за все, активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини. В жодному разі толерантність не може служити виправданням зазіхань на ці основні цінності. Толерантність повинні виявляти окремі люди, групи і держави» [1].

Плюралізм цінностей і розмитість норм у сучасній культурі визначили необхідність розроблення самого поняття *толерантність*. У різних науках

пропонуються різні його тлумачення. У психології під толерантністю розуміється здатність біологічної або соціальної системи до прийняття іншої системи або її елементів, ненадання їм спротиву. Б.З. Вульф з педагогічної точки зору дає роз'яснення феномену толерантності як "здатності людини (або групи) співіснувати з іншими людьми (спільнотами), яким притаманні інші менталітет, спосіб життя" [3]. При цьому під процесом формування толерантності автор має на увазі «цілеспрямовану організацію позитивного (подолання негативного) досвіду толерантності, створення простору прямої або опосередкованої взаємодії з іншими за поглядами чи поведінкою людьми, їх спільнотами, інакше кажучи – співіснування різного».

На думку М.В. Климової, «повсякденна практика і численні дослідження показують, що однією з характерних рис сучасного суспільства є зростання агресивності людей. Мобільне і динамічне суспільство найближчого майбутнього вимагає, щоб особистість уміла відстоювати свою точку зору. Проте це призводить до появи протистояння між індивідами, групами, націями. У масовій свідомості виникає агресія до іншої точки зору» [7]. Останнім часом почастишали випадки міжетнічних і міжкультурних конфліктів, які переходять у жорстокі зіткнення. На думку більшості аналітиків, подібна тенденція пов'язана з невмінням тактовно і грамотно викладати свою позицію, не зачіпаючи значущі аспекти життя інших людей, жорсткістю у відносинах, зі зменшенням рівня терпимості до людей.

Неможливо навчити толерантності, виходячи лише з її формального розуміння. Толерантність як внутрішня установка і спосіб взаємодії повинна мати характер добровільного індивідуального вибору; вона не може нав'язуватися, толерантність отримується через інформацію, процес виховання і особистий життєвий досвід. Толерантність проявляється в готовності прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди. Перш за все вона передбачає спільний діалог, взаємність і активну позицію всіх зацікавлених сторін. Толерантність виражається в активній життєвій позиції людини і є важливим критерієм зрілості особистості, що має свої цінності й інтереси і одночасно поважає позиції і цінності інших людей.

Різні життєві періоди мають свої специфічні особливості формування толерантності. За твердженням Б.Г. Ананьєва [1], студентський вік є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини. Отримання вищої освіти впливає на розвиток психіки і особистісних якостей людини. Але для цього необхідні сприятливі умови, і тоді за роки навчання у ВНЗ у студентів відбувається розвиток усіх рівнів психіки.

Час навчання у вузі збігається з другим періодом юності або першим періодом зрілості, який відрізняється складністю становлення особистісних рис. Цей процес детально проаналізовано в роботах таких вчених, як

Б.Г. Ананьєв, І.С. Кон, В.Т. Лісовський і ін. У цьому віці моральний розвиток супроводжується посиленням свідомих мотивів поведінки. Удосконалюються порівняно з іншими віковими періодами, такі якості, як рішучість, цілеспрямованість, самостійність, наполегливість, ініціатива, вміння володіти собою. У цей час молодих людей хвилюють моральні проблеми (зміст та спосіб життя, його цілі, кохання тощо).

Разом з тим фахівці в області вікової психології і фізіології відзначають, що здатність людини до свідомої регуляції своєї поведінки в 17-19 років розвинута не повною мірою. Частими є прояви невміння передбачити наслідки своїх вчинків, в основі яких можуть бути не завжди гідні мотиви, невмотивований ризик [6].

За Е. Еріксоном для юнацького віку характерна криза ідентичності, що виявляється в соціальному й індивідуально-особистісному виборі, ідентифікації та самовизначенні [9]. Неможливість вирішення цих завдань у період кризи може сприяти формуванню неадекватної ідентичності.

Саме студентський вік – найбільш оптимальний період для формування толерантності, чому сприяють: увага до питань власної культурної ідентичності, їх інтерес до способу життя інших людей, визначення своєї позиції у сфері людських відносин, прагнення заявити про свою думку з багатьох актуальних проблем, розвиток рефлексії і почуття соціальної відповідальності. При цьому перешкодами формування толерантності є підвищена конфліктність, агресивність, егоїзм, стереотипізація мислення, стадний інстинкт думок.

Існує безліч факторів формування толерантності:

- навколишнє середовище як засіб надбання людиною соціально значущих норм і правил поведінки;
- культурні традиції;
- засоби масової інформації, мистецтво, література;
- індивідуально-типологічні особливості людини, її спосіб життя та ін.

Згідно з Є.В. Картавщиною, особливості змістовно-сміслового аспекту мотиваційної сфери людини так само є фактором формування толерантності [6].

Звичайно ж, важливу роль у формуванні толерантності у молоді відіграють вищі навчальні заклади (як соціальні інститути), які покликані створювати соціокультурне середовище, що безпосередньо впливає на формування особистісних рис і установок поведінки студентів. Процес формування толерантності молоді людини пов'язаний з соціальним вихованням, що передбачає створення відповідного соціокультурного середовища у виші, орієнтованого на самореалізацію особистості, з урахуванням специфіки соціальної ситуації і особливостей її розвитку.

На думку багатьох авторів, що займаються дослідженням цієї проблеми, умовами формування толерантності у студентської молоді є: взаємодія студентів з іншими культурами у звичному для них середовищі; організація спеціальних дискусій для співвіднесення думок студентів з цих проблем; організація рефлексії студентами цих відносин; надання допомоги студентам в оволодінні вмінням ведення діалогу, критичним мисленням, аналізом своєї і чужої точки зору і т.д. Ефективність формування толерантності залежить від особливостей позиції викладача, що виражається в його ставленні до студентів, в толерантності до молодіжної субкультури, у визнанні свободи їх ціннісного самовизначення. Толерантна поведінка викладача сприятиме ефективній професійній підготовці майбутнього фахівця [6].

Саме тому на факультеті історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ» для студентів 1-3 курсів денної форми навчання спеціальностей «Міжнародні відносини», «Країнознавство» та «Міжнародна інформація» нами за сприяння Управління молоді та спорту Закарпатської облдержадміністрації була прочитана лекція «Сучасна молодь: проблема подолання стереотипів та формування толерантності у поліетнічному та полікультурному середовищі», приурочена до Міжнародного дня толерантності, який щорічно відзначається 16 листопада. У дискусії, яка була свідомо спровокована нами у кінці лекції, студенти погодились із твердженням, що толерантність – це повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Також толерантність – це єдність у різноманітті, те, що переходить від культури війни до культури миру. Для громадян це передусім активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини.

На нашу думку, саме такі та подібні форми виховної роботи сприяють формуванню у студентів толерантного ставлення до культурних та інших відмінностей у поведінці і переконаннях людей як необхідної загальнокультурної компетенції майбутнього фахівця.

Отже, можемо зазначити, що виховання толерантності є чи не найважливішим стратегічним завданням освіти в XXI столітті, що зумовлює необхідність розробки особливих підходів до організації навчально-виховного процесу у ВНЗ, створення відповідного соціокультурного середовища, вибору конкретних форм і методів розвитку духовного потенціалу студентів, формування у них толерантного ставлення до представників різних культур і переконань. Найважливішою

характеристикою демократичної держави є толерантність поглядів і суджень її громадян.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста // Современные психологические проблемы высшей школы. М., 1994. Вып.2.
2. Аристотель. Никомахова этика // Аристотель. Сочинения в 4-х т.Т.4 / общ.ред. А. И. Даватура. М.: Мысль, 1983. 830 с.
3. Грива О.А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища. К., 2005. 228 с.
4. Декларация принципов толерантности. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503
5. Кант Иммануил. Основы метафизики нравственности. URL: <http://philosophy.ru/library/kant/omn.html>
6. Зарівна О.Т. Мова як чинник формування толерантності студентської молоді в глобалізованому суспільстві. URL: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=culture_science_education&id=3008&start=8/
7. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.
8. Пісоцький В. Ідея толерантності в етиці Григорія Сковороди //Людина і світ. 1999. № 10. С. 49 – 51.
9. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М.: Знание, 1996.

REFERECES

1. Anan'yev B.G. (1994). K psikhofiziologii studencheskogo vozrasta [*To the psychophysiology of the student age*]// Sovremennyye psikhologicheskiye problemy vysshey shkoly. - M. – Vyp. 2.
2. Aristotel' (1983). Nikomakhova etika [*Nicomachean ethics*] // Aristotel'. Sochineniya v 4-kh t.T.4 / obshch.red. A. I. Davatura. – M.: Mysl'. – 830 p.
3. Hryva O.A. (2005). Sotsial'no-pedahohichni osnovy formuvannya tolerantnosti u ditey i molodi v umovakh polikul'turnoho seredovyshcha [*Socio-pedagogical bases of tolerance formation in children and youth in conditions of multicultural environment*]. – K. – 228 p.
4. Deklaratsiya printsipov tolerantnosti [*Declaration of principles of tolerance*]. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503

5. Kant Immanuel. *Osnovy metafiziki npravstvennosti* [*The foundations of the metaphysics of morality*]. Retrieved from: <http://philosophy.ru/library/kant/omn.html>
6. Zarivna O.T. *Mova yak chynnyk formuvannya tolerantnosti student-s'koyi molodi v hlobalizovanomu suspil'stvi* [*Language as a factor in the formation of tolerance of student youth in a globalized society*]. Retrieved from: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=culture_science_education&id=3008&start=8/
7. Moskalenko V. V. (2005). *Sotsial'na psykholohiya* [*Social psychology*]: pidruchnyk. – K. : Tsentri navchal'noyi literatury. – 624 p.
8. Pisots'kyi V. (1999). *Ideya tolerantnosti v etytsi Hryhoriya Skovorody* [*The idea of tolerance in the ethics of Gregory Skovoroda*] // *Lyudyna i svit*. – № 10. – p. 49 – 51.
9. Erikson E. (1996). *Identichnost': yunost' i krizis* [*Identity: youth and crisis*]. – M.: Znaniye.